

EGY RÉGI MAGYAR SZOCIÁLIS POLITIKUS

— SZOKOLAY ISTVÁN —

ÍRTA:

SOMOGYI MANÓ DR.

MINISZTERI TANÁCSOS, EGYETEMI MAGÁNTANÁR,
A SZOC. POL. M. TANÁRA A BUDAPESTI EGYETEMEN

Különlenyomat a *Magyar Munkás Szemle*
1922. évi 15-18. és 19-20. számaiból

**KILIÁN FRIGYES UTÓDA EGYETEMI KÖNYVKERESKEDŐ
BUDAPEST.**

1922.

I.

Ugyanabban az évben, amelyben Dercsényi János báró a kommunizmus ellenszereiről értekezett, megjelent Szokolay Istvántól *Céhek és Ipar szabadság* c. alatt egy másik magyar munka, amely a proletárokkal, a pauperizmussal, a társadalmi reformmal foglalkozott. Ez a munka a szélsőségeket kerülő irányánál, egészséges javaslatainál, komolyságánál és a minden lapján felcsillanó szociális érzésnél fogva megérdemli, hogy azzal behatóbban foglalkozzunk és érdemes szerzőjének emlékét felelevenítsük. Ez annál is inkább kötelességünk, mert kortársai részéről nem részesült abban az elismerésben, amelyet méltán megérdemlett volna. A magyar szociális politikusoknak kötelességük, hogy kegyelettel emlékezzenek meg azokról, akik az úttörés hálátlan munkáját végezték és hogy felkutassák a szellemi életnek bármily szerény nyilvánulását, amely a szociális érzés megizmosodását előmozdította. Ezen a téren Szokolay Istvánnak kétségbe nem vonható érdemei vannak.

A társadalomgazdaságtani irodalomban Szokolay névvel nem igen találkozhatunk, arról pedig, hogy ő szociális politikánk egyik úttörője volt, tudtommal említés egyáltalán seholsem történt. *Közgazdasági* Lexikonunkban az Ipar c. cikkben Szokolay nevét az irodalmi források között és a bibliográfiában hiába kerestük. *Kautz Gyula A nemzetgazdasági eszmék fejlődése és befolyása a közviszonyokra Magyarországon* (Pest, 1868.) című nagy művében az a baleset érte Szokolaynkát, hogy Szokolaynak kereszteltetett el (408. 1.) A több évvel később megjelent

német fordításban sem igazítottatott helyre ez a tévedés. Katatz különben elismeri, hogy a szóbanforgó könyv „szakavatott tollból” ered és hogy írója alapos ismeretekkel bír. Csak *Matlekovits* Sándor említi Szokolay érdemeit az iparügy terén és a cégrendszer ismertetésénél hosszabb idézetet közöl a könyvből. (Nemzetgazdaságtan 2. kiadás. Budapesten, 1874. 93. 1.)

Hártói és sajószentpéteri Szokolay István (aki a forradalom előtt és alatt állandóan Szokolai-nak írta nevét) 1822 szeptember 29.-én Vácon született régi, elszegényedett nemes családból. Az alsóbb iskolákat, valamint a gimnáziumot és a bölcsészetet szülővárosában, a jogi tanfolyamot Pesten végezte. Húszéves korában az igen nagy szorgalommal tanuló ifjú, aki már 17 éves korában önálló verskötetel lépett a nyilvánosság elé, már megszerezte az ügyvédi oklevelet és jogi doktorátust is szerzett, ami akkor ritkaság volt. Csak igen rövid ideig ügyvédeskedik, hogy némi gyakorlati ismeretekre tegyen szert. Hajlamai az irodalom felé vonzzák. Mint fiatal ember értekezéseket ír a legelőkelőbb folyóiratokba, a *Társalkodóba*, a *Tudományos Gyűjteménybe*, a Magyar Tudós Társaság által kiadott *Tudományfórba*. Pályája kezdete óta mint hírlapíró is működött. Dolgozott a *Pesti Hírlap*-ba (1846-1848), az *Életképek*-be (1848).

Amint nekrológiájában olvashatjuk, a szabadságharcot mint nemzetőr küzdötte végig. A forradalom vége felé a *Szemere* Bertalan által alapított és *Erdélyi* János által szerkesztett *Respublica* című napilapnál dolgozik, majd amikor 1849 július 5.-én a kormányban beállott meghasonlással kapcsolatban Erdélyi és a munkatársak egy része a lapot elhagyja, Szokolay lett a lap felelős szerkesztője, de csak néhány napra (júl. 5-től júl. 9-ig), mert midőn az oroszok Budapest felé közeledtek, a lap megszűnt.

Szokolay végig kitartott Kossuth mellett és éles küzdelmet folytatott a radikális irányú *Március 15.* c. lappal. Forradalmi stílusának próbájaképpen álljon itt egy részlet a *Respublica* utolsó számában közölt cikkéből, amelyben búcsúzik az olvasóktól: „Isten hozzátok! Mi megyünk ismét, hogy mint szabadok térjünk vissza, vagy hogy a szabadsághalál dicsőségét elnyerjük. Az élet szabadság nélkül szolgaság. És a szolgaság nemcsak szenvedés, hanem szégyen-nyalázat is. Gyalázatban élni, annyi mint meghalni, és dicsően elhalni annyi mint örökre élni. Lehet-e a kettő közt választás? Lehet-e nekünk csak gondolkodni is,

mit válasszunk. Nekünk, kiknek kezeire rabbilincset, becsületünkre gyalázatot és szabad akaratunkra rabságot készítenek érdeemtelen elleneink? Magyarország életéről, fenmaradásáról van szó. És becsületes embernek lehet-e túlélni a nemzet életét? Ki lenne képes a nemzet halálát és sírját nézni?”

A nemzet elbukott. Szokolay István pályája, amely oly fényesen indult, amely a legnagyobb reményekre jogosított, megrekedt. Ő, aki huszonnégy éves korában a Tudománytárban fényes értekezést közöl az egyetemi oktatás reformjáról, aki huszonnégy éves korában (1846) *Céhek és Iparszabadság* c. nagyobb tudományos apparátussal írt műve révén a negyvenes évek közgazdasági és szociális politikai reformerei között is feltűnik, aki huszonhat éves korában kiadja az első magyar nyelven megírt, európai színvonalon álló büntetőjogtant, aki huszonhét éves korában a félhivatalos Republica felelős szerkesztője, későbbi éveiben – nyolcvankét évet élt – kiválóbbat nem produkál.

Az ötvenes és hatvanas években a *Pesti Napló*-ban közölt vezércikkeket, az *Újabb Ismeretek Tárába* is ismeretterjesztő cikkeket (1850-1856) s mint jogi szakíró igen nagy tevékenységet fejtett ki. Törvények kommentárait adja ki, *Házi ügyvéd* c. a. jogi irománypéldákat dolgoz ki, az ötvenes és hatvanas években jogi szaklapokat szerkeszt. Időnkint röpiratokat ír a szláv törekvésekről, a kodifikálás és a közigazgatás reformjáról. Lefordította és kiadta a *Koránt* (1854 és 2. kiadás 1856).

Szinnyeinek nem teljes összeállítása összesen 29 önállóan megjelent dolgozatát sorolja fel. Ezek közül azok, amelyek 1848 után jelentek meg, már nem állanak a régiek színvonalán, azokból többnyire már nem sugárzik ki az az ambíció, amely fiatalkori munkáit kitünteti, azokon többnyire meglátszik, hogy szerzőjüket, vagy szerkesztőjüket a munkánál a mindennapi kenyér megszerzésének gondja sarkantyúzta. Munkái különben korszerűségüknél fogva általában nagyobb kelendőségnek örvendtek és gyorsan elfogytak.

A hetvenes évek elején még megjelenik néha az írók és hírlapírók köreiben, ahol egyes politikai és közjogi kérdésekben (így többek között a szláv és keleti kérdésben, a fiumei ügyekben) specialistának tekintették és nagyobb tekintélynek örvendett. Még megfordul néha a felsőbb bíróságoknál, ahol hosszú éveken keresztül a fontosabb és elvi jelentőségű ítéleteket szerzi

be jogi szaklapjai számára. Már a patriarchák korának küszöbén 1890 és 1891-ben két nagyobb tanulmányt adott ki törvényalkotási rendszerünk reformjáról és az akkor az érdeklődés előterében álló közigazgatási törvényjavaslatról. Ezek arról tanúskodnak, hogy *tudományszeretetét és stílművészetét* késő aggságáig megőrizte.

Szokolay István életén és művein átpillantva az a benyomásunk, hogy ez a férfiú nagyobb szerepet is tölthetett volna be, hogy az ő élete nem valósította meg azokat a reményeket, amelyeket első művei ébresztettek. Sem a jogtudomány, sem az irodalom, sem a kodifikáció terén, sem a közgazdasági életben nem jutott arra a helyre, amelyre nála sokkal kevesebb tehetséggel és érdemmel bíró kortársai eljutottak. A közélet terén való szereplésének nyomát nem találtam. Hogy miben keresendő ennek az oka, a közviszonyok alakulására, életviszonyaira, tartózkodó modorára, vagy más körülményekre vezetendő-e vissza, nem sikerült megállapítanom. Az bizonyos, hogy aggságában nyomasztó viszonyok között élt. Ügyvédi gyakorlatot nem igen folytatott s ha folytatott is, irodája teljesen jelentéktelen volt.

Jóformán teljesen az irodalomnak élő író, hírlapíró, szerkesztő, kiadó. Átmenetileg egy ideig valamely biztosító társaságnál is működik. Úgyszólván halálának percéig forgatta író-tollát. Utolsó éveiben jogszabály-gyűjteményeket, törvénytárgyakat, jegyzetes törvénytárgyakat adott ki. Néhány héttel halála előtt jelent meg tőle egy kötet, amelybe az egyletekre vonatkozó jogszabályokat gyűjtötte össze.

A hír nem igen vette szárnyra Szokolay István nevét. Már életében elfelejtették, A mai jogász-, közgazda- és hírlapíró-nemzedék még nevét sem ismeri, pedig a jogi és közgazdasági irodalom terén több kiváló munkát alkotott, mint fényes tollú, sokoldalú és mélytudású publicista sok éven keresztül nagyobb tevékenységet fejtett ki. Amikor Budapesten 1904 december 2.-án nyolcvankétéves korában szegényen és jóformán ismeretlenül elhunyt, pár sornyi nekrológ jutott a hatvan évnél hosszabb irodalmi múlttal bíró publicistának, a „halálesetek rovatában”, ez is valószínűleg csak annak a révén, hogy nemrég elhalt Kornél nevű fia egy nagy lap rovatvezetője volt. Szülővárosában – Vácott – temették el.

Az bizonyos, hogy Szokolay István kortársai részéről nem nyerte el azt a méltánylást, amelyet megérdemelt volna. Szerencsésebb viszonyok között bizonyára jobban érvényesülhettek volna kétségbevonhatatlan jeles tehetségei.

II.

Első nagyobb tanulmányában, amelyet a huszonnégy éves ifjú *a tudományos egyetemekről* írt s amelyet a magyar Tudós Társaság folyóiratában adott ki (Tudománytár, XVI. k. Buda 1844. 183-194., 222-230., 283-293. 1.) vizsgálja, mik voltak hajdan ezek a tudományos kollégiumok, miként állanak jelenleg és mit kell tennünk azokért? A politikai szükségre vezeti vissza az egyetemek felvirágzását a középkorban. „A fejedelmeknek, ha el akarnók is felejtteni azt, hogy a *pragmatica* história bizonyossága szerint a népsötétség, néptudatlanság elv gyanánt követtetett, közvetlen szükségük nem vala népiskolákra, csak fegyver hordhatókat, csak bajnokokat nyújthat a köznép, elég tétetett a közkövetelésnek; azon igazság, hogy a fők hatalma az alattvalók gazdagságától függ, sokkal nagyobb homályban volt még, mint jelenleg. Ellenben státusférfiakra, miniszterekre oly mindennapi szükség vala, mit nélkülözni semmikép sem lehet, úgy-szinte a r. Curiának jeles egyházi férfiakra.”

Véleménye szerint a régi kor egyetemei sokkal kedvezőbb helyzetben voltak, mint a korabeli egyetemek. Ezek a valóságban nem bírnak politikai jogokkal, a tanítás és tanulás szabadságával, jogkörük szűkebb lett, az azok felett való felügyelet szűkeblőbb és vonzóerejük is csekélyebb. Végül felveti azt a kérdést, hogy kívánjam a közjó az egyetemek reformját? Üdvösnök tartaná, ha az egyetemi ügyre nagyobb gondot fordítának. „Oly befolyást tulajdonítunk nekik, hogy ha csak egyedárú-cikként nem akarnók a felsőbb tudományokat is bizonyos néposztályok tulajdonává törpíteni, mint a kasztoknál tették őseink a jogok- és kiváltságokkal, ha mondom, azt elkerülni kívánjuk, azokat nélkülözni nem lehet. Dúsabb családaink szerezhetnek magántanítókat, vehetnek könyvtárakat... De tehetik-e ezt mások is? a szegényebbek? Még egyszer ismételjük, hogy nem látunk okot és érdeket, miért szorítanak a felsőbb műveltséget néhány családra, sőt azt károsnak hisszük. Az egyetemek tehát

a nép nagy részénél napjainkban nagy és nélkülözhetetlen befolyással bírnak.” (283. 1.)

Nem kívánja, hogy az újkori egyetemek oly privilégiumokkal bírjanak, mint a régiek. Csak három kívánsága van. Az első és legfőbb, a tanítási szabadság. A második, ami az egyetemi reformhoz tartozik, a politikai jogok. Az egyetemek képviseltessenek a törvényhozásban. Harmadszor szükségesnek tartja, hogy azok, akik a nép legfelsőbb tanításával foglalkoznak, anyagilag kellően biztosítottassanak. Fejtegeti, hogy tanáraink mily rosszul vannak fizetve. „Ha tehát nemzetünk valódi nagyságra törekszik, nem elég, hogy bankokkal, gőzösökkel foglalkozzék, hanem ideje, hogy egyszer már a nevelés és tanítás ügyébe is nyúljon és ebben az egyetem reformját különös figyelemre méltassa. Emlékezzünk Fényes Elek szavaira: a széles magyar birodalomnak csupán egy tudományos egyeteme van.”

Szokolay első nagyobb tanulmányának ebből a vázlatos ismertetéséből is kitetszik a demokratikus szellem és a reformaton hajlam, amelyet azután minden fontosabb munkájában felfedezhetünk.

A jogtudományi irodalom terén szerezte Szokolay a legnagyobb elismerést. *Büntető Jogtan-a*, amelyet 1848-ban, tehát huszonhat éves korában adott ki, az első e nemű, magyar nyelven megjelent munka, amely nyugat-európai színvonalon áll. Ez a terjedelmesebb (452 lapra terjedő) könyv a pesti egyetemen tankönyvül fogadtatott el és ügyvédek, valamint bírák kézikönyve lett. Az első önálló, magyar büntetőjogi munka, amely az összehasonlító jogtan rendszerén alapul. *Pauler* Tivadar *Büntető jogtanában* (2. kiadás. Pest, 1869.) Eötvös József, Szalay László, Szemere Bertalan, Lukács Móric, Sárváry és Csatskó mellett Szokolay Istvánt is felemlíti a „jeles írók” között, akik a büntetőjognak hazánkban új lendületet adtak. Könyvének számos fejezetében idézi Szokolay munkáját.

Ebben a munkában is fel-felcsillan a reformátor szelleme. Úgy találja, hogy a hazai bünvádi viszonyok 1848-bari még azon a fokon vannak, amelyen a franciák 1789 előtt voltak, hogy a bűntények és büntetések körül való tiszta és helyes fogalmak-jobbára ismeretlenek, a büntett beszámításának elvei ritkán vétetnek figyelembe, a bizonyítás tana még mindig a régi iskola tanításait követi, nem is említve a titkos és írásbeli eljárás

hiányait. „Nincs ország Európában, hol a tudomány iránt kevesebb méltánnyal és vágyakkal volnának, mint hazánkban, - ez az egy főoka, miért az igazságszolgáltatás igen hiányos - és pedig nemcsak a büntetések használatánál, hol az érzelemtompító és vadító bot s előleges vizsgálatnál vezeték még mindig nagy szerepet játszik: hanem a büntettek fogalmainak alkalmazásánál és a büntett beszámításánál is.” Szükségesnek tartja, hogy a törvénykezési eljárás is megfeleljen a polgári biztosság és személyes szabadság követelményeinek, miért is a bünvádi eljárás javítását is sürgeti. Általában humánus felfogás tükröződik vissza Szokolay büntetőjogtanában, a nézete szerint túlságosan szigorú büntetések enyhítése mellett kardoskodik. A halálbüntetést azonban nem tartja mellőzhetőnek.

III.

A *Céhek és Iparszabadság* c. a. Pesten 1846 ban kiadott munka biztosít Szokolay nevének maradandó helyet a magyar szociális politika történetében. Kétségtelen, hogy a védőegyleti mozgalom ihlette őt e könyv megírására, amelyet a védőegylet elnökének, Batthyány Kázmér grófnak ajánlott. A 192 lapra terjedő könyv kemény vádirat a céhrendszer ellen, lelkes védőbeszéd az ipari szabadság mellett és átgondolt programja az iparfejlesztési mozgalomnak. Sok része még ma is időszerű. Legérdekesebbek a könyvnek azok a fejezetei, amelyek a *proletárokkal*, a *pauperizmussal* (a nyomorral) és a *társadalmi reformokkal* foglalkoznak.

Szokolay a bevezetésben mentegeti magát, hogy nem ír bővebben „a munkásosztálynak, mely *proletár* név alatt ismeretes, sokféle, de jobbára mindig terhes és ínséges viszonyairól s azon eszközökről, amelyek által tűrhetőbbekké tétetnének; főképp pedig azon kérdéstről: ezen nagyszámú néptömegnek, mely nélkül a polgári társaság fenn nem állhat, melynek köszönhetjük minden műveinket, vagyonosságunkat és kényelmeinket – népítséggé vált nyomorát és szenvedéseit, melyek kivált Angol- és Irhonban oly fekete színben állítattnak elé, az iparszabadságnak kell-e tulajdonítani vagy tán inkább más állami hiánynak, részvétlenségnek és szeretetlenségnek. Ezen tárgy a legnemesebb, legszükségesebb minden társadalmi kérdéseink közül. Erre for-

dítsuk figyelmünket, ezt tűzzük ki minden indítványaink és mozgalmaink végirányául. (VI. L)

Ez az alig huszonnégy éves író már 1846-ban teljesen fel fogja a társadalmi kérdés fontosságát és kéri „a nála avatottabbakat”, vennék tárgyalás és boncolás alá az ipar-osztályok viszonyait és azon intézeteket, melyek a műverseny terén a munkásnép állását javíthatják, de leginkább azon szociális és legiszlatív intézkedéseket, melyek az ú. n. proletárosztálynak, azaz birtoktalanoknak állapotját tűrhetőbbé tehetnék. A mi napjainknak ez a feladata. És ezt nemcsak az a rokonérzet, mellyel a szegénységhez kapcsoltatunk, nem azon részvét és szeretet, mellyel ránta viseltetünk, mondatja velünk, hanem más nagy szükségű politikai okok is, melyeket kiki könnyen megmagyarázhat magának, ha kissé combinatio alá veendi Európa státusaiban az osztályok birtokviszonyait és a vagyon és vagyontalanság közti roppant aránytalanságokat.” (VIII. 1.)

Ismételten hangsúlyozza Szokolay, hogy szűk anyagi viszonyok között van és maga is a nép gyermeke (ezért nem folytathat költségesebb levéltári kutatásokat és ezért nem adhat ki terjedelmesebb könyvet).

Nemcsak ebben a könyvben, hanem más munkákban is meleg szeretettel ír az alsóbb társadalmi osztályokról. Az 1845. évi rossz termés által előidézett tömegnyomor különösen megragadá figyelmét. „Ezen érdek az, mely kebleinkben eszméletünk óta kiapadhatatlanul élt a szegény nép állapotja iránt, mert mi magunk is ezen osztályhoz tartozunk – mely érdek most újult meg leginkább, midőn oly mostoha idők nehezettek a mindenfelől nyomtatott alsó osztályokra ... Ezek azon idők, melyek a szegény népnek vészterhes napjait szokták előidézni; ezek azok, melyek nem hogy kényelmet nem engednek élvezhetni az alsóbb szakaszoknak, – mert hiszen mikor volt még a népnek kényelmes élete, ugyanazon népnek bár, melynek lehet köszönhetni a társaság s kivált a fő, dús osztályok minden kényelmeit, – hanem mindennapi kenyerét is elrabolják; ezek ezen idők, midőn a nyomorult proletárok jól nem lakhatnak, ámbár ők állítják elő a dúsaknak ezernyi ingerlő étkeit.” (XII. 1.)

Utal az Európa-szerte uralkodó nagy nyomorra és azokra az eszközökre, amelyekkel külföldön iparkodtak a nyomort enyhíteni (ingyen burgonya, kiviteli tilalmak, védővámok eltörlése).

„Azonban mindezek mellett kifejlődött általánosan egy más vélemény is az iránt: miképpen kellenék a nép bajain könnyíteni. Ez pedig abban központosul, hogy mindenféle keresetutakat fel kell nyitni, hogy a nép munkát és munka után kenyeret kereshessen... Ez a mi szilárd véleményünk is. Mert azon egyenes segély, melyet akár a státus, akár társulatok nyújthatnak, oly csekély, mikép az nagyobb számú néptömegre nem terjedhet. És mind a státusnak, mind az emberszerető egyesületeknek tehetségei oly korlátoltak, miszerint csak kis ideig, tán csak egy hétig terjedhet segélyezése. Hol van az az erő és nagylelkűség, mely millió embert hosszabb ideig képes lenne kitarítani? Ezen segély csak pótszerűi használható; ha t. i. már van más keresete, más élelmezése a népnek. Ezen kereset, ezen munkálkodás táplálhat milliókat is, mert dolgozni minden ember képes – és a dolgozás éveig is elterjedhet. Mi tehát valódi óvszert abban találunk, hogy a népnek keresetmód nyújtassék.” (XIV. 1.)

Így jut Szokolay a céhek kérdésének vizsgálatához. A céhek szerinte emelik a közínséget, midőn nehezítik a keresetmódot. A céhrendszer a gyárrendszerrel sem fér össze, már pedig igen fontos volna, hogy minél több gyár keletkezzék, mert az sok ezer embernek adhatna keresetet és kenyeret és így enyhülne a közínség.

Iparszabadságot kíván, mert csak abban virágozhatnak fel a gyárok, amelyekben ezernyi kéz található foglalkozást. Nevetésesnek találja, hogy a XIX. században is akadnak még olyan emberek, akik fenn akarják tartani a céhek intézményét, amelynek többé semmi célja.

A könyv első része foglalkozik a céhek múltjával. Megállapítja, hogy a közbiztosság hiánya, a szolgálai járom idézte elő a céheket és hogy a fegyveres erő révén nyerték privilégiumaikat, vívták ki a városi szabadságjogokat, amelyeknek birtokában fejlődhetett az ipar, a művészet és a kereskedelem. Kimutatja, hogy az évszázadok folyamán a céhek eredeti jellege eltűnt, a kézművesek a fegyverektől elszoktak, elpuhultak.

A könyv második részében a szerző kimutatja, hogy a céhrendszer az ipart már nem tartja fenn, annál kevésbé mozdítja elő, sőt ellenkezőleg elnyomja azt és annak emelkedését gátolja. Kimutatja, hogy a céhek reformálása már nem lehetséges.

Érdekes, hogy Szokolay 1846-ban már foglalkozik Engels Frigyesnek, Marx barátjának 1845-ben az angol munkásosztály helyzetéről megjelent munkájával, amely az iparszabadságnak tulajdonítja az angol gyárvárosokban található nagy nyomort. Szokolay nem tagadja, hogy a gyári munkások között nagy a nyomor, nagy a halandóság, elhanyagolják a gyermekek ápolását és nevelését. Sajnálatosnak mondja a gyermekeknek gyárakban való túlságos dolgoztatását, valamint a gyárakban néhol látható éjjeli munkát, de tagadja, hogy a gyári városokban található nyomort a gyáripar okozza. Utal arra, hogy a vidéken is nagy a nyomor.

„Ha a státus némi részvétet mutat a szegény nép ügye iránt; ha nemcsak a vagyonosok és magánosok érdekeivel foglalkozik a legislatio; akkor biztosan remélhetjük, hogy a gyári visszaélések és undorok meg fognak szűnni.” Utal azokra a törvényekre, amelyeket Angliában a gyermek-munka szabályozására, a munkaidő leszállítására alkottak. Bízunk abban, hogy Ashler és Oastler agitációja a tíz órás bill kivívása mellett majd sikerre vezet. Bízunk a szociális szellem megerősödésében. »Hogy még sok a hiány, hogy kivált az iskoláztatást és lakhelyeket kellene tökéletesíteni és szigorúbb felvigyázat alá venni, az nyilvános. A közszellem, az emberiség szeretete mindinkább terjed s oda is el fog jutni, hogy embertársaink nyomorát egykedvűleg ne nézzük el. (XIX. 1.)

Szokolay nemcsak a munkásosztály helyzetének javítására színvonalának felemelésére törekszik, hanem a *középosztály* fontosságát is teljesen átérzi. „Minden státusban a legérdekesebb és leghatalmasabb elemi rész; azon egyszerű, de nagyjelentőségű okból, mivel nála van a legnagyobb ipar.” Ebben az osztályban jobban terjed a felvilágosodás, az értelmiség és a tudományok, és ezek után sokkal jobban növekszik a gazdagság és a vagyonosság is. Azért is ellensége a céheknek, mert ezek egy erős, jó helyzetben levő középosztálynak fölemelkedését lehetlenné teszik, minthogy a céhkorlátok a kézművesek legnagyobb részét szegény állapotban tartják. A céheket okolja, hogy hazánkban a középosztály anyagilag és szellemileg oly gyenge. Lengyelország pusztulását arra vezeti vissza, hogy nem volt középosztálya.

Szokolay részletesen kimutatja, hogy ha mezőgazdaságun-

kat emelni óhajtjuk a népesség és fogyasztás terjesztése, a tőkék szaporítása által, szükséges, hogy a *gyáripari* meghonosítsuk, mert ez a termékek fogyasztását, gazdáink jövedelmét, munkáskezeink számát és tőkepénzünk mennyiségét is hathatósan emeli. Gyáripár pedig csak iparszabadság mellett létezhetik. Tehát földművelésünk érdeke is megkívánja a céhek eltörlését. De műiparunk is megkívánja, hogy a céhkortlátok romboltassanak le, mert tanítást nem nyújtanak, mert kizárják a versenyt, mert nem férnek össze a gyáriparral, mert drágaságot okoznak, „Ha tehát ipart akarunk, mi nélkül elvesz hazánk, amint elveszend bármelyik is, szükség, hogy kortlátjait, akadályait: a céheket töröljük el.”

A céhek Szokolay szerint elnyomják a polgári jogokat, ellenkeznek a jog eszméjével, nem biztosítják tagjaik megélhetését, tanítást nem adnak célszerűen, az erkölcsiséget nem terjesztik, sőt káros kinövésük vannak. Éppen azért a céhek eltörlésétől, a szabad verseny térhódításától, a gyáripár elterjedésétől várja a nemzeti vagyoni növekedését, az iparcikk olcsóbbodását, várja, hogy „a jólét szálljon nem csak a kis arisztokrácia csarnokaiba, hanem a pór nép vityilóiba is, mert míg ezek gyengék, buták leendnek, addig a nemzet erős és boldog nem lehet.” „És a nép jóléte legyen jelszavunk, ha biztosan akarunk jövedőnk felé nézni.” (88. 1.)

Nemességünk közjogi állásával is foglalkozik. Gondolkodásmódját élesen megvilágítják idevonatkozó megjegyzései: „Hazánkban az arisztokrácia ellenében más néposztályoknak nem lehetett boldogulni – a mi alkotmányunk arisztokrácián alapult és így minden intézetei és törvényei az arisztokrácia pártolását, ótalmát árulják el. Az ősiség viszonyai, a birtokügy, az invalidatorius pöröktől egészen a céhekig, mind a nemesség érdekébe szövődtek be. Hogyan is lehetett Magyarország gyűléseitől a sötétség századában várni azt, hogy önmaga ellen határozzon? mennyibe kerül az újabb időkben is, hogy némi rezignációt mutathasson.” (131. 1.) A céhek reformjára irányuló törekvéseket meddőknek tartja, a bajt a céhek lényegében, az egyed-árúságban találja. A céhek eltörlésével az iparszabadság meghonosítását pártolja.

Szokolay külön fejezetben (140-153 1.) foglalkozik a *proletárokkal* és a *pauperizmussal*. Igazat ad annak a francia

szónoknak, aki akkoriban azt mondta, hogy szinte divat a proletárok említése. Úgy találja, hogy a szegények száma valóban nagy. Angliában minden hatodik lakos, Németországban minden huszadik, Franciaországban minden harmincadik a szegények sorába tartozik. Teljesen át van hatva a szociális kérdés fontosságától. „Tudjuk, miként azok, kikről mondatik, hátukon hordják házokat, mindig legnagyobb részt vettek a politikai zavarokban, városok csendháborításaiban; tudjuk, miként a rombolások és birtokviszonyok sértései, az enyém és tiednek tettleges megvetése, csupán ő általuk gyakoroltattak. Nekik nincs semmijök, és így semmit sem veszhetnek – csak kezök van és ezzel, ha szerencse szolgál, többet kereshetnek zavarban, mint a munkálat rendes útján.”

Szokolay szociális-politikai reformjavasolatainak alapjául nagyon helyesen a *népnevelést* teszi. Ezután gondoskodni kell azokról az eszközökről, amelyek elejét veszik a kihágásoknak „életkereketek mutatása által leginkább.” Szokolay tagadja azt, hogy az iparszabadság okozta a tömegnyomort Angliában, Franciaországban. Belátja a tőke nagy jelentőségét a gazdasági életben és erőteljesen hangoztatja, hogy a tőke ellen, amely a vagyonosságnak szükséges eleme, kikelni nem lehet, nem szabad. Már két évvel a Kommunista Kiáltvány megjelenése előtt megállapítja, hogy a pauperizmus a vagyon emelkedésének szükséges folyamánya, de nem a kommunizmusban, a kapitalizmus eltörlésében látja a bajok orvoslását, hanem az alsóbb társadalmi osztályok felemelkedésében, az állami szociális politikában és a szervezkedésben.

Éles szemmel ismerte fel a fejlődési irányzatokat, midőn így fejezi ki magát: „a szegények baján vagy az által lehet segíteni, hogy magokat a gazdagabbakhoz csatolják (ez az ú. n. Aufstieg der arbeitenden Klassen); vagy ha ez nem lehet, az állam gondoskodjék szükséges segélyekről; vagy egyesületek által kapcsoljuk össze ereiket, hogy nagyobb tőkére és hitelre juthatván, a dús kapitalistákkal némileg versenyezzenek.” Példákkal illusztrálja, hogy miképen diadalmaskodik a kapitálisztikus termelés a kisüzemek felett. Látja, hogy az átmenet bajokat okoz, hogy átmenetileg sokan elvesztik kenyerüket, de adatokkal bizonyítja, hogy a nagyüzemek, a gyárak és gépek végeredményben sok munkaalkalmat teremtettek, sok embernek

adnak kenyeret és a munkabérek nagyobbodását eredményezik. Látja, hogy az átalakulás korában a nagyobb tőkével bíró vállalkozók diadalmaskodnak a kisemberek felett, akik elmaradnak, elszegényednek. Utal a kapitalizmus fényoldalaira, hogy számos iparcikk a legszélesebb körök számára lett hozzáférhetővé, hogy a portékák ára csökkent, a forgalom emelkedett, a gondolatok, eszmék terjedése gyorsult és fokozódott. Az árnyoldalokról sem szabad megfeledkezni, hanem orvosszerekről kell gondoskodni: „a státusnak nem szabad ezen szegényedési források előtt behunyni szemeit, hanem segíni kell a veszélyen.”

A pauperizmussal foglalkozva, Szokolay Anglia szegényei- nek nagy számát a szegényadóban találja. A gabonatörvényekben keresendő Anglia szegénységének másik oka. Franciaországban az adók nagysága hat a szegénység terjesztésére. „Azon országokban, hol tetemes javak fekszenek még most is a holt kezeknél, a szegénységnek egyik okát azon birtokviszonyban kell keresni, mert minél többek között osztatik fel a birtok, annál többen lelnek benne keresetet és élelmet. És minél többen bírják kis részletekben a földeket, annál jobban iparkodnak azokat javítani és tökéletesíteni, ezáltal pedig közvetve és közvetlenül is terjesztetik a kereset és akadályoztatik a szegénység; közvetve azon munkák által, melyeket a földjavítás szükségkép megkíván; minél több gond fordítatik a birtokra, annál több kezek leendnek szükségesek; közvetlenül pedig azon műszerek és tárgyak készítése által, melyek a birtok javítására, tökéletesítésére megkívántatnak.”

Szokolay úgy találja, hogy azok az országok, amelyeknek pauperizmusát annyiszor felpanaszolják, sokkal több eszközzel bírnak arra, hogy a szegénységen segítsenek, mint a földművelő államok. „Erre elég csak Angliát hozni fel, hol a szegények tartására még adó is rendeltetett; teszi-e ezt földművelő, vagy céhes ország?” Szokolay véleménye szerint nem is igaz, hogy Angliában olyan nagy volna a tömegnyomor. „Egy fejedelem egyszer Londonban lévén, összejárta az egész várost – a legszegényebb külrészekig – és bámulva kérdé követőit: hol lennének láthatók azon sok szegények, kikről oly sokat beszélnek? Uram, felelének, itt körülöttünk láthatók ők mindenütt. És csudálkozva nézett szerte szét a fölség, bámulva, hogy a szegények oly csinosan vannak öltözve. A szegénység az iparszabadság

és a gyárak honában közelít más országok jólétéhez. így p. o. Angliában minden főre 20 font cukor, 320 font tiszta búza, 50 font hús és 7 font gyapjú jut. Ily élelmezésnél nem igen félhetni az éhségtől, mi Svéd-, Orosz- vagy Magyarországon gyakrabban megtörténik. Ismételten hangsúlyozza, hogy a pauperizmust nem az iparszabadság, nem a gyárak okozzák.

Mi a teendő a pauperizmus gyógyítására? Jó közgazdasági-, vám-, földbirtok- és adópolitikát követelt már előbb is. Azok számára, akik valami testi hiba miatt nem tudnak dolgozni, kórházakat, vakok és siketnémák intézeteinek felállítását, menedékházakat, árvaházakat, lelencintézetek létesítését kívánja. A többi szegényre nézve elvként állítja fel a tételt, hogy ingyen segély senkinek se adassék. „Az állam nem oly intézet, mely ételt, italt lenne köteles adni az embereknek, hanem köteles gondoskodni róluk s ezért adjon nekik munkát, hogy élelmüket megkereshessék.” Azt ajánlja, amit a modern szociális politika „produktive Arbeitslosenfürsorge”-nak nevez. „Ha az emberek tudják, hogy minden fáradság nélkül élhetnek, bizonyára inkább választják ezen könnyű életet, mint a munkásnak izgalmas napjait. És ezek lassankint úgy megszokják a segílyt, hogy azt nem fogják tekinteni jótéteménynek, hanem fizetésnek, mit az állam köteles nekik adni – amiért henyélnek. Dolgot tehát az embereknek.” Ipart, különösen gyáripart kell teremteni, mert az adja a legtöbb munkaalkalmat, a gyáripar a pauperizmus legjobb ellenszere, a gyárak pedig csak az iparszabadságban honosodhatnak meg.

Gondosan kidolgozott, részletes iparfejlesztési programot ad: ipariskolák, műegyetemek, vasárnapi iskolák, kézműves társulatok, iparkiallítások, jutalmazások, utazási ösztöndíjak, stb. szerepelnek itt. A szövetkezeti mozgalomnak is előhírnöke. Arra ösztönzi a kézműveseket, egyesüljenek arra is, „hogy együtt összesen vásárolják a nyersanyagokat, műszereket, festékeiket stb. és együtt összesen adják is el.” (166. l.) Ajánlja, hogy állítsanak fel közös raktárhelyiségeket a nagyban beszerzett anyagok és a kész iparcikkek számára, mert így könnyebben boldogulhatnak a nagyüzemek versenyével szemben.

A gyári munkások egyleteivel külön fejezet foglalkozik. Szokolay utal arra, hogy Angliában és Franciaországban a munkások sok helyen egyletekbe tömörülnek. A társulati szelle-

met üdvösnek tartja, de bizonyos kinövésektől szeretné iparunkat megóvni. Helyesnek tartja, hogy a munkásegyletek a vándorlók segélyezésére járulékot szednek és hogy az elszegényedett társakat segítik. Ide vonatkozó fejtegetéseiben Stromeyer szocialista író közelebbről meg nem jelölt munkájára hivatkozik. Stromeyer Ferenc „A fiatal Európa” nevű, forradalmi, köztársasági, radikális irányú nemzetközi titkos szövetségnek Svájcban székelő „Das junge Deutschland” nevű osztagjának egyik vezetője volt.¹ Ebből az egyesületből fejlődött ki a későbbi „Kommunisták szövetsége”. Stromeyer kezdetben radikális demokrata volt és csak később vedlett át szocialistává. Egyetlen munkája, amelyről tudunk: Abhilfe der Arbeiternot durch Organisation der Arbeit (1844), a Fourier-féle rendszer megvalósítását ajánlja Németország újjáépítésére. Ez a gyakorlati irányú szocialista nagy szerepet szán rendszerében az alacsony bérek és a munkanélküliség ellen való biztosítóintézet létesítésének.

Stromeyer javaslatai kétségtelenül befolyásolták Szokolayt reformtervezetének kidolgozásánál, amint az a következő idézetből kitűnik: „A gyárak történetei mutatják, hogy munkászavarok csak szükség idejében ütöttek ki, midőn az élelem és kereset fennakadt. . . . Ezen baj megelőzésére Stromeyer és több szocialisták igen ajánlják a munkások egyesületeit, melyeknek alapelve legyen a viszonyos segélynyújtás. Iparkodni kell arra, hogy ezen egyletekbe a gyárosokat, a gyár kézműveseit is behozni lehessen, hogy így az egész gyár személyzet egyesített erővel küzdhessen a sors, vagy külkonjunktúrák csapása ellen. A segélyösszetétel eljárása abban állna, miszerint minden héten kiki egy garast tenne a közpénztárba, melynek kezelése valami vagyonos és biztos állású gyáros, vagy kereskedő kezeire bízánék. Gyáros helyeken, tudjuk, hogy nem egy vagy két, hanem számos gyárak állanak; lehet tehát biztosan vennünk, hogy az egyesületnek egy-kétezer tagja bizonyosan leendne. Ennyinek hetenkénti összetétele, ennek kamatai, egy részének tán üzletbe fektetése is oly sommát tenne ki, mely a betegek ápolására, vagy közcsapás alkalmával az általános nyomor enyhítésére hatatos segélyt nyújthatna.” Íme a munkások betegség és

¹ Adler Georg: Die Geschichte der ersten sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutschland. Breslau, 1885. 13. 105. 118. 1.

munkanélküliség esetére való biztosításának eszméje embrionális állapotban! Buzdítja a gyárosokat, hogy segítsék elő a munkás-egyesületek ügyét, mert nekik áll leginkább érdekükben „a munkásokat az ínség eseteire biztosítva láthatni; mert zavarok alkalmával leghamarabb fordulnak a szegények oda, honnan bajaikat vélik eredni.”

Szokolay munkája erőteljes szociális érzésről tanúskodik oly korban, mikor még csak kevesen ismerték fel hazánkban a társadalmi problémák jelentőségét. Látja a nagy kontrasztot a vagyonos és vagyontalan osztályok között, a munkások ínséges állapota iránt meleg részvétellel van. „Korunk rémítő távolságokba állítja az embereket; az ész és kebel azt sürgetik, hogy igyekezzünk ezt a tért kissé összébb vonni; igyekezzünk tűrhetőbbé tenni a távolságnak átmenetét. E célra az erők egyesülése nyújt legcélszerűbb eszközöket. És hason osztályúak hason tagjaikat iparkodjanak segíteni.” (164. 1.) Nem az osztályharcot hirdeti, hanem össze akarja hozni egy társulatba a munkásokat és a munkaadókat. Valami munkaközösség-féle lebeg homályosan szemé előtt. Különös érdemének tudom be, hogy korán felismerte a munkanélküliség centrális jelentőségét a munkáskérdésben. Fel kell említenem, hogy követésre méltónak tartja több megyének azt a rendeletét, amely a kézműves-osztályt a bot alól kiveszi; „de mily fájdalom sújtja a keblet, hogy ily határozatra van szükségünk a XIX. században II” (34. I.)

Szokolay a tisztult liberalizmus álláspontját foglalja el. A szabadság lelkes híve, de nem Manchester-ember. Szépen írja meg, hogy mi a gazdasági liberalizmus: „A szabadság nevétől pedig ne ijedjetez vissza! Itt nem értettük a visszaéléseket, korlátlan cselekvőséget, melyre a szabadság szent neve oly hibásan mázoltatott... Azon státus, melyből kihalt a szabadság ideálja, az önkény tengerén úszkál; az önkény tengerén pedig rövid idő alatt hajótörést fog szenvedni. Ily állásban csak egy-két ember boldogsága eszközöltetik, míg a nagy rész nem élvezheti a biztonságot, nem élvezheti a jólétet. Ily státus egy szétszaggatott népcsoport, melynek kötelékei szétszakadtak, melynek végiránya hiányzik, melyben nemzet és nép többé nem találhatik.” (XX. 1.) Bár az iparszabadságnak lelkes híve, nem hódol vakon a *laissez faire* elvének, „mert a szabadság célszerű használatára mindenütt nem találhatnak elegendő eszközök. (180. 1.)

Szokolay könyve nemcsak azt mutatja, hogy lelkiismeretesen tanulmányozta a céhek és az iparszabadság kérdését, hanem a korabeli államtudományi irodalom alapos ismeretéről is tanúskodik. Storck, Jean B. Say, Mohi, Rau, Soden könyveit idézi. Többször hivatkozik Montesquieu, Passy, Guizot, Thiers, Montalambert, Villemain, ViUermé munkáira. A kortársai által szintén lebecsült, lánglelkű nagy német reformátor, List Frigyes kétségtelenül nagy befolyással volt Szokolayra, de azért vele szemben is kritikát gyakorol, ép úgy, ahogy Engels Frigyes túlzott megállapításait is lejjebb szállította

Szokolay István ama kevesek egyike, akik már 1846-ban felismerték a munkáskérdés jelentőségét, akik már akkor tisztán látták a munkanélküliség veszedelmeit és korán keresték az eszközöket a társadalmi bajok megelőzésére és leküzdésére.

IV.

Szokolayra vonatkozó kutatásaim során a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában találtam még egy könyvet, amely Szokolay István szociális-politikai felfogását megvilágítja. Címe: *A fusió Magyarorszáiban a konzervatívok és Radikalok közt lehető e?* 1852. (135 l.) Több jeltől arra kell következtetnem, hogy az a munka sohasem került a könyvpiacra. Ugyanis a könyvnek nincs nyomtatott címlapja, az utolsó ív teljesen elmosódott és próbanyomat benyomását teszi. Az írott címlapon, amelyről azt hiszem, hogy Szokolay kézírása, a megjelenés helye és a kiadó megjelölve nincs. Ez a könyv nem szerepel sem Szinnyeiben, sem a Petrikféle bibliográfiában. Az Akadémia könyvtárában levő példányon kívül ebből a munkából más példány közkönyvtárban nem található. Úgy látszik, hogy a Bach-korszak cenzúrája a könyv kiadását megakadályozta.

Ebben a rendkívül érdekes könyvben Szokolay kifejti, hogy Magyarország földrajzi fekvésénél fogva a civilizáció terén nem tarthat ott, ahol a nyugat-európai államok, de azért a nyu*gati eszmék itt is gyakoroltak befolyást. Felveti a kérdést, vajjon Magyarorszáiban a konzervatív és szabadelvű párt összeolvadhatnak-e, és vajjon a konzervatívok támaszkodhatnak-e a nemzet rokonérzelmeire és csatlakozására; s vajjon a nemzetiség érdekei kívánják-e az összeolvadást és a konzervatívok hatalomra jutását? Két főeszmét vél felösmerni az európai moz-

galmakban és párttörekvésekben: bizonyos igények, jogok keresését, és bizonyos érdekek megtartására és megőrzésére irányuló törekvést. Keresni és keresve elérni; és más oldalról megtartani és el nem szalasztani, ezek körüli a törekvések körüli forognak az összes politikai tényezők, pártok és társadalmi cselekvények.

Az arisztokrácia küzd a szabadelvűség, demokrácia és a jogok általánossá tétele ellen. Szokolay természetesnek találja, hogy az arisztokrácia, amely 1848-ban annyit vesztett, megint törekszik visszanyerni hatalmát. Mily erőt képez a magyar arisztokrácia s mily jövőre számíthat? Milyen pártok vannak ma Magyarországon, a nép érzelmeire melyik számíthat? A magyar *arisztokrácia* még mindig a maradás elvét követi, a felvilágosodásnak, népnevelésnek, sajtószabadságnak, esküdtszékeknek, vallás- és gondolatszabadságnak nem barátja. Kiemeli, hogy Magyarországon a konzervatív elnevezés sohasem alkalmazott csupán a haladás ellenzőire, itt a konzervatív név főjellemé az arisztokráciának képviselője volt. A *szabadelvű párt* most is fennáll. A demokrácia a nagy néptömeg jogait és jólétét igyekszik terjeszteni, az arisztokrácia pedig csak saját érdekeit. Hazánkban két jelentékenyebb párt van: az arisztokráciáé, amely a konzervatívok pártját képezi és a demokráciáé, a szabadelvűek zászlaja alatt. Sokan vannak, akik kívánatosnak tartják, hogy a két párt összeolvadjon. Ő lehetetlennek tartja, hogy a két párt egyesüljön. Emlékeztet a konzervatívok múltjára, az 1848 előtti programjukra, amely arra irányult, hogy minden haladást, minden anyagi és szellemi kifejlődést hátráltasson. Szemükre veti, hogy az abszolútizmusnak szolgáltak, hogy ellenségei voltak a közadózásnak, hogy „nem tudtak felemelkedni az angol aristocrazia eszélyes politikájához, mely az állam javadalmait a közterhek aránylagos viselésével viszonozza.” Utal a jobbagyság helyzetére 1848-ig, a robotra, a dézsmára, a konzervatívok magatartására a jogok kiterjesztése terén, felpanaszolja, hogy ellenezték a sajtószabadságot, ellenségei voltak a szólás- és vallásszabadságnak, ellene voltak a védegyeletnek, külföldön költötték el jövedelmeiket. Nem hiszi, hogy a konzervatívok megváltoztak volna. Figyelmeztet arra, hogy megvan még az ősiség, megvannak a majorátusok és szeniorátusok, amelyek egyébre nem szolgálnak, mint a birtok elhanyagolására, a jellemek elrontására. Utal a bordézsmára,

a robotra és kilencedre, az örökváltság függő kérdéseire, a regálékra, a birtokközösségekre.

Leghatározottabban ellenzi, hogy a szabadelvű párt – a demokrácia – a konzervatívokhoz csatlakozzék, mert különben magáévá tenné azok érdekeit, tehát a még fennálló hűbéri intézményeket is. Arra az eredményre jut, hogy „a politikai jogok, alkotmányosság, képviselő, törvény előtti egyenlőség és bármely más szabad intézetek és elvek hasztalan léteznek az államban, ha az aristocratia befolyást gyakorolhat. Mert ezen befolyás által oly rendszabályokat, korlátokat, vagy törvényeket teremthet, melyek minden szabad intézetet az ő érdekei szerint fognak rendezni, és a nép jogait, érdekeit egészen háttérbe szorítandják.” (87. 1.) Hosszasan bizonyítgatja, hogy a konzervatívok most is a régiak és hogy velük a szabadelvűeknek szövetkezni nem lehet. A fúzió felette káros lenne a szabadelvű párt irányára, a nemzet fejlődésére és reformjaira, a jogegyenlőségre és a nemzet közérzelmeire. (130. 1.)

Behatóbban foglalkoztam ezzel a politikai irodalmunkban teljesen ismeretlen, de több tekintetben érdekes munkával, mert ebből legjobban megismerhetjük Szokolay gondolatvilágát.

Negyven évvel később kiadott két nagyobb röpirata ugyanerről a szellemről, ugyanerről az ideológiáról tanúskodik.

Törvényalkotási rendszerünk reformja (Budapest, 1890.) c. röpiratában a divatos törvénygyártás káros voltára hívja fel a közfigyelmet és nagy jogi és politikai tudásra következtetni engedő fejtegetések alapján államtanácsnak létesítését és állandó kodifikációs bizottság megalkotását javasolja.

Centralisatio és önkormányzat. Észrevételek a közigazgatási törvényjavaslatához (Budapest, 1891.) c. tanulmányának bevezetésében a hosszú irodalmi múlttal bíró Szokolay szükségesnek látja bemutatkozni. Azt írja, hogy ő is egyike „a 48 előtti szabadelvűeknek”, akik a nyugat-európai államrendszer létesítésére törekedtek, amelynek alapul a parlamentarizmus s ennek szükségépeni kifolyása, a centralizáció szolgált. „A centralisatio szervezete a municipalismus ellenében volt érvényesítendő; miután a rendi, hűbéri alkotmány megszüntetésével s a felelős kormányrendszer felállításával, a municípiumok jogszerkezetének többé nem volt értelme, – de még lehetősége sem. A miniszteri felelősség nem volt összeegyeztethető a municípiumok hatalma-

val s az államiságot absorbeáló jogkörével, mert ezen, a hatáskörön kívül eső jogosultságok ellenében a felelősség kötelmeinek meg nem felelhetett volna. És ebből kifolyólag további főtényezőül az *államosítás* jelent meg. Ezen rendszerben a municipiumok megszűnnek, helyükbe a megerősített Központi Kormányhatalom lép; de az önkormányzat nem tétetik lehetetlenné. A közigazgatásnak vissza kell nyernie államiságát teljes mérvben; de emellett s annak szellemében a helyi érdekek képviselője is fentartandó a községekben s megyékben. Ennek azonban nem lehet kiterjedni a politikai jogokra; hanem ezek biztosítékául más külön intézményekről kell gondoskodni.” (I. és II. 1.) „Az erős központi hatalom, az erőteljes kormányzat, egyik legfőbb biztosítéka a polgári szabadságnak s jogok élvezetének, a közigazgatás terén. Csak attól várható, hogy a közigazgatási közegek önkényeskedésétől megszabaduljunk; hogy eljárásuk visszaéléseitől megóvathassunk; hogy azok kideríttessenek és az általuk okozott jogsérelmekért orvoslást, elégtételt nyerhessünk.” Ebben a röpiratban a régi megyerendszernek szigorú, de igazságos bírálatát találjuk. Az összpontosítás rendszere mellett harcol s kifejti, hogy a választott tisztviselők keze közt a közigazgatás a lehető legrosszabb s nem is tekinthető valóságos közigazgatásnak. „A választásokra fektetett közigazgatási szervezettől, mely az előkelőbb családok uralmát jelezte, nem várható, hogy a legalkalmasabb egyének kerüljenek a tisztviselői állásokra, és legyen megvalósítható a szigorú felügyelet és ellenőrzés, ami a becsületes és pontos hivatás-vezetésnek lényeges feltétele.” (7. 1.) A centralizáció kinövéseinek eltávolítására a képviselői gyülekezeten kívül a közigazgatási bíróságok és a fegyelmi eljárás megfelelő szervezését ajánlja. Figyelembevételét a közigazgatás reformjának napirendre tűzésekor hasznosnak tartanám.

* * *

Ha átpillantjuk Szokolay Istvánnak – az évtizedes szünetek és az irodalmi napszámomunka mellett is – gazdag életművét, egységes felfogást, következetességet fedezhetünk fel működésében. Mindenütt a reformátor szelleme érvényesül, mindenütt kereste s megtalálta a hiányokat, a bajokat, de kutatta és megjelölte a gyógyszerközöket is. Irataiban a közérdek vezérli. Felfogásában a humanizmus, a szociális érzés mindig kimutat-

ható. Iránya liberális demokrata. A modern jog- és államtudomány teljes fegyverzetével, széleskörű és alapos nemzetgazdaságtani, szociális-politikai ismeretekkel, általános műveltséggel, a külföldi nyelvek ismeretével indult el pályáján. Nem szobatudós, művei nagy olvasottság mellett gyakorlati felfogást árulnak el. Nem doktriner, bár a negyvenes évek eszméit szolgálja szüntelenül. Éles logikája, iskolázott jogászi esze távoltartják az egyoldalúságtól. Már fiatal korában higgadtság, józanság jellemvonásai. Szépen, magyarosan ír, sohasem száraz, unalmas. Ha kedvenc szociális eszméiről van a szó, ha a szabadelvűség védelmére kerül a sor, ha a maradiság ostromozására van szükség, pathétikus, erőteljes szavakat talál.

A nagy idők nagy emberei mellett Szokolay István is kivette részét a kemény hazai ugar felszántásában, a korszerű eszme-magvak elhíntésében. Az ő jól megírt könyvei és cikkei bizonyára hozzájárultak a reformok előkészítéséhez, a közvélemény irányításához, a nyugat-európai eszmék terjesztéséhez. Irigylésreméltó kor, amelynek epizód-alakjai is ilyen kaliberűek!

Talán több időt szenteltem Szokolay működése ismertetésének és méltatásának, mint a mennyi őt a szociális eszmék fejlődésének hazai történetében megilleti, de szolgáljon mentségemül az az érzésem, hogy evvel a szerény ciprusággal a magyar szociális-politika régi tartozását róttam le.